

DOI: [10.32702/2307-2105-2022.5.71](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.5.71)

УДК 336.7

О. І. Бобирь,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
ORCID ID: 0000-0002-5640-5723

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ СТАРІЮЧИХ ГЕЗЕЛІВСЬКИХ ГРОШЕЙ В УМОВАХ СИСТЕМНИХ ФІНАНСОВИХ КРИЗ З МЕТОЮ ПОДОЛАННЯ ЇХ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ І ЗНИЖЕННЯ РИЗИКІВ

O. Bobyr,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Oles Honchar Dnipro National University

EFFICIENCY OF USING AGING GEZEL MONEY IN CONDITIONS OF SYSTEMIC FINANCIAL CRISES IN ORDER TO OVERCOME THEIR NEGATIVE CONSEQUENCES RISK REDUCTION

Автором розглянуто і проаналізовано концепцію старіючих грошей, запропоновану Сільвіо Гезелем, за допомогою яких в майбутньому можна буде досягти ефективного розвитку економіки і соціального добробуту, мінімізувавши існуючі ризики і направити розвиток економіки в напрямку природного подолання криз. Представлено історичний аналіз австрійської економіки з початку 1900 років ХХ століття і до кризового і посткризового періоду 1930-х років у Європі, зокрема, в Австрії. Науковий економічний інтерес для сьогодення представляє названий економічним вергелівським дивом економічний експеримент у м. Вергель (Австрія), коли було емітовано вільні альтернативні (старіючі) гроші, що дозволило швидко підняти економіку регіону, але через лоббі монополії Центробанку через два роки призупинено. Подібні експерименти пізніше проводилися в багатьох країнах світу, але з часом також натикалися на перешкоди з боку державних регуляторів. Обґрунтовано, що з кризою у 2012 році з введенням Центробанком Данії від'ємного відсотка -0,5%, фактично змінено традиційну грошову парадигму на парадигму старіючих грошей. Пропонується розвивати вивчення концепції старіючих грошей С. Гезеля з метою її модифікації і пристосування до сучасних реалій задля мінімізації фінансових ризиків і ефективного подолання негативних наслідків світових фінансових криз.

The author considers and analyzes the concept of aging money proposed by Silvio Gezel, which will help in the future to achieve effective economic development and social welfare, minimizing existing risks and direct economic development towards natural crisis management. A historical analysis of the Austrian economy from the early 1900s to the crisis and post-crisis periods of the 1930s in Europe, particularly in Austria, is presented. The economic experiment in Vergel (Austria), called free economic miracle, is of scientific interest today, when free alternative (aging) money was issued, which allowed the region's economy to rise quickly, but was suspended two years later due to the lobby of the Central Bank monopoly. Similar experiments were later conducted in many countries around the world, but over time also encountered obstacles from government regulators.

It is justified that with the crisis in 2012 with the introduction of a negative interest rate of -0.5% by the Central Bank of Denmark, and then by other European banks, Europe has actually changed the traditional monetary paradigm to the paradigm of aging money. That is, after the economic crisis of 2008, the economy of aging money is beginning to gain momentum, as discussed by S. Gezel, JM Keynes and others. almost 100 years ago. Indeed, in times of economic crisis, the aging money proposed by Silvio Gezel and successfully used by local economies in many countries around the world, confirms its effectiveness and natural direction of the global financial and monetary system. The article states that in the world economy there will be a tendency to systematically transform the monetary concept in the direction of aging money, proposed by S. Gezel. In different regions of the world this money was called differently: commodity coupons, bills, surrogates, certificates, certificates, shaimuratiki (from the name of the village Shaimuratovo in Bashkortostan, etc. It is proposed to develop the study of the concept of aging money S. Gezel modern realities in order to minimize financial risks and effectively overcome the negative effects of global financial crises.

Ключові слова: гезелівські вільні гроші; економічне диво; старіючі гроші; мінімізація ризиків; природний економічний порядок; диво Вергеля.

Key words: Hezel free money; economic miracle; aging money; risk minimization; natural economic order; Vergel miracle.

*«Економічний порядок, за якого людство процвітає,
є найприроднішим економічним порядком»*

Сільвіо Гезель,

Підприємець, фінансист, автор теорії «вільної економіки», 1862-1930 р. р.

Постановка проблеми. В усі часи людство, як і наша держава в сьогодення в тому числі, стояло перед необхідністю вирішення невідкладних першочергових задач щодо ефективного і справедливого економічно-грошового впорядкування, а також перед визначенням оптимальних шляхів розвитку цих відносин. Багато відомих і маловідомих світових економістів працювали над цією задачею і намагалися вирішити, як же має бути побудована грошово-фінансова система, щоб найефективніше задовольнялися інтереси всіх її учасників. Сьогоднішня концептуальна модель економічно-фінансових відносин до цих пір задовольняла інтереси, можна сказати, більшості. Але за останні 100 років почастишали економічні кризи, і в тому числі, загальносвітові (1924 р., 1930–1933 р.р., 2008 р., 2020 р. і до нинішнього часу). Також війни і військові дії знесилюють і без того слабку економіку регіонів і світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тому питаннями пошуку і побудови ефективної економічно-фінансової парадигми займалися багато науковців теоретиків і практиків, особливо в піки криз, і одним із таких вчених, поряд із Дж. М.Кейнсом і К.Марксом, став Сільвіо Гезель, аргентино-австрійський підприємець, фінансовий теоретик-реформатор, який був сучасником Кейнса і розробив свою унікальну, так би мовити, альтернативну грошову систему, за якої, навіть, найкризовіші економіки могли досить швидко вийти із кризи. Цю теорію С.Гезель виклав у праці «Природний економічний порядок» [1, с.5], яка виявилася дуже популярною в 1920–1930 роках в Європі, так що практично її називали не інакше, як «економічне диво». Але поглиблююча монополістичність економіки звела нанівець всі благі зусилля молодих реформаторів і послідовників, таких, як П. Гловер, М. Унтергугенбергер, Б. Ліетер, Ф.фон Хайек, наш сучасник Р. Давлетбаєв і, навіть, під тиском монополістичних структур була витіснена із тем обговорення як така, що не відповідала інтересам держателів капіталу, не даючи корупційних і інших тінювих недобросовісних конкурентних переваг. Однак, з прийняттям в 2012 році Центробанком Данії вперше в новітній сучасній історії грошей від'ємного депозитного відсотка в -0,5%, автоматично було започатковано відродження «гезелівської» моделі економіки на заміну «кейнсіанської», як передбачав свого часу С. Гезель, тобто рано чи пізно гроші починають старіти [2, с.5]. В гезелівській моделі відсутня накопичувальна функція грошей, на відміну від традиційної кейнсіанської. І це фундаментальна різниця, можна сказати, зміна концепції, парадигми грошового обігу, до якого ми дуже звикли. Але нічого не стоїть на місці, всі системи рано чи пізно змінюються, трансформуються під впливом тих чи інших як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. На початку ХХ століття ще багато в яких регіонах світу на якийсь короткий час (до 2х років) з'являлися подібні, схожі на гезелівську, грошово-валютні моделі, але всі вони, так або інакше, зводилися нанівець протидією незацікавлених тінювих структур, по аналогії із вільною енергією М. Тесла.

Отже, **метою статті** є вивчення сучасної грошової парадигми та визначення напрямків її розвитку в контексті теорії С. Гезеля, що передбачає важливість старіння грошей наряду з іншими товарами з метою мінімізації ризиків в умовах подолання глибинних фінансових криз в економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо один із прикладів економічного дива практичного застосування теорії «гезелівських грошей». Це сталося, коли темні часи стали темнішими. Молода Австрійська Республіка постала з попелу та руїн колись могутньої імперії – розвалені на полях убивств

Першої світової війни (1914 – 1918 р.р.). Імператора вигнали, і нічого не здавалося таким, як було. Тисячі й тисячі загинули у шаленстві й боях війни; людям доводилося боротися з холодом, голодом, хворобами і – найгірше – безнадійністю. Між 1918 і 1932 роками 13 урядів прийшли та зникли [2, с.18]. Стабільності не було видно, політична поляризація наростала. Політичні партії почали озброюватися, і Австрія розпочала громадянську війну. Гіперінфляція руйнувала економіку протягом багатьох років після війни. У 1914 році 10 000 крон були багатством, яке дозволило б купити будинок або два. Через вісім років за ці гроші не можливо було купити навіть буханця хліба. Потрібна була комплексна реформа (1924-1925 р.р.), потребує підтримки Ліги Націй, і жорстка валютна політика уряду для пом'якшення проблеми. Проте будь-яка надія на покращення швидко зникла, коли у 1929 році світ охопила, мабуть, найбільша економічна криза в пам'яті людства. Великі банки почали спотикатися під тиском кризи, а рівень безробіття коливався на рівні 30%. Будь-які хороші перспективи були відсутні. У 1916 році 32-річний інженер-залізничник Міхаель Унтергугенбергер, проходячи військову службу поблизу лінії фронту поблизу України, натрапив на періодичне видання з дивною назвою («Der Physiokrat»). Він знайшов статтю, опубліковану людиною на ім'я Сільвіо Гезель, в якій представлена дивовижна ідея: проблема грошей у тому, що вони відрізняються від заліза. Якщо поставити залізо на полицю, воно почне іржавіти. Але з грошима нічого подібного не стається. Однак під час кризи гроші на полиці можуть спричинити спіральну проблему: менше доступних коштів, нижча заробітна плата, менше споживання, менше продажів, більше банкрутств, звільнень, високий рівень безробіття... це було до болю ясно в Австрії наприкінці 1920-х і на початку 1930-х років [3, с.28].

У 1931 році М. Унтергугенбергер, на той час вже військовий ветеран, став новообраним мером промислового міста Вергель, що в Тіролі, яке було повністю вражене кризою. Компанії зникали, працівників звільняли, навіть місцева пивоварня була на межі краху. Рівень безробіття сягав 15, 20, 25 і більше відсотків. Покращення не було видно [3, с.32].

Щоб стабілізувати нову австрійську валюту – шилінг – федеральний уряд зменшив кількість шилінгів в обігу, тим самим ще більше зменшивши споживання. У Вергелі, як і в інших містах, довелося припинити низку проєктів, які фінансуються державою. Коли М. Унтергугенбергер вирішив представити свою кмітливу ідею з гезелівськими старіючими грошима, він спромігся переконати місцеву раду, адже, втрачати було нічого.

Його ідея: місту довелося б видавати власні «гроші», оплачувати необхідні будівельні роботи і щоб робітники могли купувати необхідний товар. Унтергугенбергер не називав документи, які він використовував, «грошима», він називав їх «Arbeitsbestätigungsscheine» — свідоцтва про роботу, товарні талони (ТТ) яким було присвоєно конкретні значення [3, с.15].

Однак саме це не гарантує, що ТТ будуть циркулювати. Тому він додав інтригуючу особливість: кожен, хто хотів зберегти сертифікат до кінця будь-якого місяця, повинен був поставити штамп на сертифікаті, який можна було купити за 1% від вартості сертифіката. Тобто, іншими словами: щоб зберегти цінність сертифіката номіналом 5 шилінгів, потрібно було б щомісяця ставити на ньому марку номіналом 5 грошенів. Раптом гроші стали як залізо: заіржавіли. Хоча спочатку люди, робітники, крамарі, фермери тощо були налаштовані скептично, але згодом всі прийняли ідею і товарні талони запрацювали. З часом ці документи почали приймати навіть корчмарі сусідніх сіл.

Негативні відсотки за товарними сертифікатами забезпечували їх збереження в обігу; люди почали витрачати гроші, а не накопичувати їх. Громада Вергеля отримала збільшений податковий прибуток – адже люди хотіли сплачувати податок наперед, а не втрачати на сертифікатах, зберігаючи їх. Ці гроші, в свою чергу, були використані на нові ініціативи громади, які знову принесли нові можливості та нові доходи. Безробіття у Вергелі скоротилося, тоді як для решти Австрії воно все ще зростало. Політично решта Австрії дедалі більше поляризувалася. Експериментом зацікавилася все більше людей, зокрема національні ЗМІ та міжнародна преса [3, с.19].

Навіть Конгрес США отримав повідомлення про ці, здавалося б, дивовижні події в австрійських Альпах. Кажуть, що до 200 австрійських громад розглядали те, щоб робити те саме, що й Унтергугенбергер. Кінець настав швидко, коли Австрійський національний банк почув про ці сертифікати. Банк наполягав на своїй законній монополії на емісію грошей і вжив юридичних заходів, щоб припинити експеримент Вергеля – незважаючи на багатство, яке він створив, незважаючи на те, що він приніс громаді Вергеля та його жителям. Нарешті, наприкінці 1933 року австрійські суди винесли рішення на користь Національного банку і визнали експеримент Унтергугенбергера порушенням закону. 1 вересня 1933 року обіг сертифікатів припинився, а також генерація багатства. Люди втратили роботу, споживання зменшилося, компанії страждали, а спадна спіраль продовжувалася. Політична поляризація зростала – тепер також у Вергелі [3, с.23].

В інших регіонах і в інші історичні періоди гезелівські гроші знецінювалися на 2% на місяць, щоб «у кубушках не залежались». Ця спроможність «гезелівських грошей» не залежуватися, а обертатися в економічному середовищі, має неоцінний потенціал, особливо в економіках, що знаходяться у край глибоких кризах, і в майбутньому, на випадок загострення фінансових криз, стануть природним рішенням. Практика «гезелівських грошей» починає цікавити все більшу кількість фінансових фахівців і господарників. Фахівці стверджують, що парадигма «вільних» (фіатних) або альтернативних грошей не нова, а така, що вже існувала і включалася на певних кризових етапах історії економіки, то, вважаємо, що і в наших кризових умовах сьогодення парадигма фіатних грошей на якомусь із етапів стане в нагоді [3, с.6-7]. Альтернативні гроші дуже зручні і прості в використанні, але для них повинен настати час.

Як це все працює, проілюструємо на умовному прикладі. У схемі присутні три суб'єкти, три особи. Перша – це Адміністрація м. Вергель, друга – товаровиробники і магазини, і третя – жителі м. Вергель. Мерією міста разом із товаровиробниками розроблено програму лояльності, згідно якої було розроблено правила

використання товарних талонів. Цими правилами передбачено, що товарні талони придбаються за договором купівлі-продажу, таким чином, укладається договір купівлі-продажу між умовним магазином і виконавчим органом Адміністрації м. Вергель. Як продовження договору купівлі-продажу, одночасно підписується акт прийому-передачі товарних талонів, де зареєстрована їх кількість і сума номіналу. Товарні талони (ТТ) переходять виконавчому органу Адміністрації м. Вергель. Далі виконавчий орган (ВО) Адміністрації м. Вергель укладає на добровільних засадах угоду із своїми мешканцями. Далі згідно Правил утворення і використання товарних талонів магазинами, товаровиробниками ВО Адміністрації м. Вергель пропонує своїм мешканцям до реалізації товарні талони на добровільних засадах.

При цьому укладається відповідний договір про купівлю-продаж товарних талонів між ВО Адміністрації м. Вергель і місцевими мешканцями [4, с.18]. При цьому в положеннях Договору обов'язково вказуються Правила продажу товарних талонів магазинам і товаровиробникам. А при отриманні товарних талонів складається акт прийому-передачі товарних талонів на кожну операцію, на кожне отримання. Таким чином, товарні талони передаються ВО Адміністрації м. Вергель місцевим мешканцям, які виявили бажання. Місцевий мешканець може далі користуватися товарними талонами на свій розсуд. Тому він іде з ними в магазини та до товаровиробників, обирає товари, які йому потрібні, та їх отримує [3, с.21]. Коли з'являється готівка, товарні талони погашаються.

Таким чином, ця схема дозволяє долати касові розриви в економічному житті через невідповідність виробничих циклів і тих законодавчих моментів, які передбачені по оплаті праці працівників. Що ж відбулося за ці два роки? На початку експерименту заборгованість по зарплаті складала більше 9 місяців (Рисунок 1) [3, с. 25]:

- 1) Заборгованість по зарплаті була повністю закрита і протягом двох років жодного звернення працівників до компетентних органів так і не відбулося;
- 2) Середній заробіток виріс на 26 %;
- 3) Продуктивність праці виросла на 20%;
- 4) Внутрішній товарообіг протягом цього періоду виріс у 20 разів.

Рис. 1. Переваги застосування гезелівських грошей ТТ (товарних талонів) у м. Вергель Австрія у 1931-1933 р.р. [2, с.27]

Крім того, дивлячись на велику кількість підприємств з аналогічними проблемами недостатності коштів, цю систему можна постійно оновлювати і прилаштовувати до особливостей господарюючого суб'єкта і ефективно модернізувати [3, с.11].

На Рисунку 2 показано ріст внутрішнього товарообігу в формі ТТ (товарних талонів) в порівнянні зі старінням товарних талонів в м. Вергель Австрія, 1931-1933 р.р., тобто позитивний ефект від впровадження даного сурогатного грошового інструменту – альтернативи традиційним існуючим грошам, який, як видно з аналізу, в даному випадку використовується як ефективне доповнення до існуючої кейнсіанської грошової системи [3, с.123].

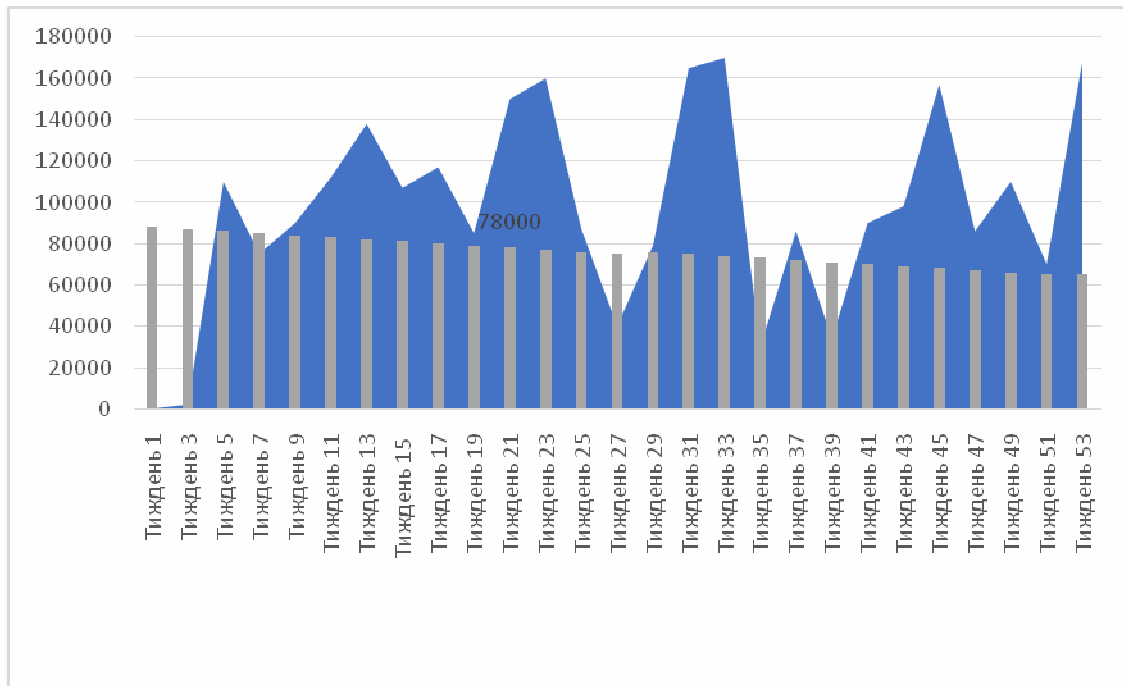

Рис. 2. Ріст внутрішнього товарообігу в формі ТТ (товарних талонів) в м. Вергель Австрія, 1931-1933 р.р., р.р. [3, с.12]

У Таблиці 1 показано етапи становлення фіатної (альтернативної) грошової системи з використанням «старіючих грошей» за Сільвіо Гезелем в Європі, яка де-факто з'являється на наших очах, коли через світову кризу 2008 року у європейських країнах Данії (2012 р.) та Швейцарії (2015 р.) були введені від'ємні відсоткові ставки за депозитами, тобто плата за зберігання грошей [3, с.51].

Проаналізувавши таблицю 1, можна стверджувати, що має місце гезелівська економіка із від'ємною відсотковою ставкою, що підтверджує правильність прогнозів Сільвіо Гезеля стосовно плавної трансформації світової економіки в сторону «старіючих грошей» неопротекціонізму в період логічно обумовлених світових криз. І це є логічним витком історичного розвитку, так як і «старіючі гроші» на етапі найбільших світових фінансових криз стануть природним органічним виходом із глухого кута старої згортаючої системи економічних відносин, особливо в поєднанні з суспільною кооперацією, яка неодноразово доводила свою корисність в періоди економічних дисбалансів, і в т. ч. в 90-х роках ХХ ст. на пострадянському просторі [2, с.25].

Таблиця 1.

Етапи становлення фіатної (альтернативної) грошової системи з використанням «старіючих грошей» за Сільвіо Гезелем в Європі [2, с.11-13; 3, с.54; 4, с. 57]

Етап	Період	Характеристика етапу
I	1924-1930 р.р.	Підприємець і вчений Сільвіо Гезель на фоні світової фінансової кризи впроваджує вдалий локальний економічний експеримент з так званими «вільними» (фіатними) грошима (локації – Австрія, Германія, Франція та ін.)
II	1936 рік	Джон Кейнс «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей», де згадується «економічне диво» Сільвіо Гезеля
III	Початок 2012 р.	Доповідь Бернара Ліетара у Римському клубі «Гроші і сталий розвиток: недостатня ланка»
IV	Середина 2012 р.	Центобанк Данії вводить від'ємну відсоткову ставку – 0,5%
V	6 червня 2014 р.	Вперше в історії ЕЦБ вводить від'ємну відсоткову ставку –0,2%
VI	15 січня 2015 р.	ЦБ Швейцарії вводить від'ємну відсоткову ставку – 0,75%
VI	Грудень 2020 р.	Від'ємні відсоткові ставки: Німеччина –0,01%, Данія –0,14%.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Дійсно, всі теорії грошей, які сьогодні подаються, вони подаються достатньо однобоко, із позицій інтересів кредитно-фінансової системи, банків і фінансових структур, але не реальних інтересів простих рядових виробників та домогосподарств. Але, як відомо, стійкість економічної системи досягається зваженістю інтересів всіх її учасників. Гроші, в дійсності, це просто

інформація, інформація на паперових чи електронних носіях. Існуючі на сьогодні державні валюти позиціонуються не вірно, їхнє позиціонування має здійснюватися в дещо іншому ракурсі. Якщо в наявності є земля, є електроенергія, є ліс, є праця, є попит, то не може бути нестачі грошей. На сьогоднішній день існує потреба у чіткому і правильному налаштуванні грошового еквівалентного обміну, можливо, як у випадку із локальною «валютою», необхідно надрукувати альтернативну валюту, яка б не була залежною від світових грошових монополій [4, с.129]. У випадку із м Вергель, а також з усіма іншими гезелівськими грошима все закінчувалося монополюючим подавленням цього новаторства – прокуратури та інші слідчі органи, гальмували і зводили нанівець всі чудові започаткування [3, с.15]. Однак, можна стверджувати, що досвід гезелівських грошей, в тому числі і у м. Вергель, показує, що фактично старіючі гроші працюють і лише чекають свого часу. До деякого переломного кризового моменту гезелівські гроші не могли пробити собі дорогу, але по мірі підвищення економічно-фінансової напруги у суспільстві, ці платіжні інструменти стануть природним і органічним продовженням трансформаційних змін у світовій економіці [2, с. 15].

По мірі поглиблення кризи парадигма старіючих грошей, яку описав С. Гезель, почне набирати обертів, адже в цій концепції відсутня можливість зберігання грошей через те, що вони, як будь-який інший товар, старітимуть.

Тобто при середньорічному темпі старіння в 24% (2% в місяць), через 4 роки і 2 місяці їх вартість повністю знеціниться і, як пропонував автор С. Гезель, чотири одиниці старої валюти повинні бути обмінені на три одиниці нової емісії. Це дасть змогу, з одного боку, надати економіці регіону, де проводиться експеримент, кошти, яких не достає на певний період часу під певні потреби в капіталі, піднявши соціальний рівень і добробут населення, але, з іншого, не даватиме можливості держателям капіталу накопичувати кошти в даному виді валюти, і їм прийде шукати інші способи зберігання капіталів. Але недоліки системи цілком окупляться, як видно із практичного експерименту, за рахунок наповнення локальної економіки грошовими ресурсами, в яких є невідкладна потреба. Звідси і такий великий ріст внутрішнього товарообігу. Ще суттєвою відмінною рисою гезелівської концепції грошей, на відміну від існуючої сьогодні, є те, що в ній цінністю виступають не гроші, як у кейнсіанській моделі, а саме праця. Такий експеримент доцільно було б запроваджувати також і у сфері банківської діяльності, приміром, через банківську емісію грошових фіатних сурогатів на певний період, для мінімізації ризиків банку і його контрагентів.

Дехто з науковців вважає, що, якби експеримент не був зупинений, успіх був би ще більшим і з'явився б новий інструмент для подолання криз. Інші вважають, що це було зупинено якраз вчасно, перш ніж воно могло завдати шкоди. Отже, як би там не було, експеримент приніс проблиск надії у важкі часи, і, можливо, тому так багато людей досі називають його дивом: дивом Вергеля.

Список літератури.

1. Сильвіо Гезель. Естественный экономический порядок [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://royallib.com/book/gezel_silvio/estestvennyj_ekonomicheskij_poryadok.html
2. Австрійський експеримент. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=gavBsZrK-As>
3. Markus Reiterer. New Austrian Transatlantic Perspectives since 1948. Austrian Places: The Woergl Experiment [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.austrianinformation.org/summer-2012/2012/8/21/austrian-places-the-woergl-experiment.html>
4. Давлетбаєв Р. Гезелівські гроші 1 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=GJh>

References.

1. Silvio Gesel. (2011) "Estestvennyj ekonomicheskij poryadok", [Online], available at: https://royallib.com/book/gezel_silvio/estestvennyj_ekonomicheskij_poryadok.html. (Accessed 25 Feb 2022).
2. "Avstrijs'kyj eksperyment" (2017), [Online], available at: <https://www.youtube.com/watch?v=gavBsZrK-As> (Accessed 24 Feb 2022).
3. Markus Reiterer. (2018) "The Woergl Experiment" *New Austrian Transatlantic Perspectives since 1948 Austrian Places*, [Online], available at: <https://www.austrianinformation.org/summer-2012/2012/8/21/austrian-places-the-woergl-experiment.html> (Accessed 4 Feb 2022).
4. Davletbaiev R. (2012) "Hezelivs'ki hroshi 1", [Online], available at: <https://www.youtube.com/watch?v=GJh> (Accessed 2 Feb 2022).

Стаття надійшла до редакції 01.05.2022 р.